

KRYSTYNA GAŚIOREK

Imiona własne w języku pisanym klasy III

*Antolka, Barbarka, Jaculek, Jacunio, Maryjka*¹ – to tylko nieliczne postacie zdrobniałych imion własnych, które spotykają uczniowie w klasie III szkoły podstawowej.

S. Reczek nazywa deminutivum „naturalnym znakiem językowym postawy emocjonalnej wobec dziecka, toteż [...] wszystkie przedmioty należące do tego dziecka lub w jakiś sposób z nim związane podlegają deminutywizacji”². Deminutywa i hipokorystyka zajmują w polskiej literaturze językoznawczej wiele miejsca³.

M. Zarębina w artykule *O niektórych sposobach spieszceń*, analizując własny materiał z dziedziny pieszczotliwych imion i przydomków, jakimi nazywane są dzieci w wieku najmłodszym, przegląda literaturę na ten temat i przedstawia „najczęściej spotykane pospolite przyrostki zdrabniające rzeczownikowe”⁴.

Przypomnijmy jeszcze określenie R. Grzegorzycowej, iż zdrobnienie „jest to jedna z podstawowych kategorii modyfikacyjnych. Formant informuje o małości przedmiotu nazwanego podstawą. Najczęściej na znaczenie czysto deminutywne (informacji o małości) nakładają się znaczenia ekspresywne, a więc ustosunkowanie mówiącego pozytywne bądź negatywne”⁵. Trafnym uzupełnieniem tej definicji będzie dla nas zdanie W. Dobrzyńskiego: „impulsem do tworzenia wszelkiego rodzaju funkcji deminutywnych było zawsze uczucie – główny czynnik rozwoju języka. Pierwiastek intelektualny odgrywał tu zawsze rolę drugoplanową”⁶, i sąd M. Zarębiny: „To, że z imieniem i nazwiskiem związana jest duża wartość uczuciowa, jest zrozumiałe dla wszystkich. Ta właśnie uczuciowa wartość wpływa na zabarwienie pieszczotliwe, na zdrabnianie imienia, w języku polskim bardzo częste”⁷. Obserwacja zgromadzonego materiału badawczego (imion własnych z tekstów dla uczniów klasy III i tekstów dziecięcych) pozwala się tylko zgodzić z tymi poglądami.

Wśród deminutywów występuje wiele pochodnych od imion metrykalnych. Sufiksy pełnią w nich funkcję ekspresywną, nadając derywatom zabarwienie pieszczotliwe. Najliczniejszą grupę stanowią formanty przedstawiające hipokorystyczną

wartość emocjonalną. Najbardziej pieszczotliwe są takie sufiksy, które mają spółgłoskę palatalną albo po niej występują⁸.

W pracach A. Zaręby⁹ i S. Reczka¹⁰ znajdujemy przegląd przyrostków tworzących imiona własne (także deminutywne) oraz formacji imiennych ze względu na ich pochodzenie i znaczenie. Na przykład formanty dla imion żeńskich: *-a, -'a, Ola, Genia; -cia, Helcia; -ka, Zośka; -sia, Kasia*; dla męskich: *-ek, Franek; -uś, Franuś; -ik/-yk, Józik, Frącyk; -ch, Stach*¹¹. Niektóre z przyrostków mogą być dalej spieszczane przez dodawanie następnych sufiksów, co daje np. postać: *-eczek, Janeczek; -iczek, Józiczek*. Przyrostki z *-k* służą do tworzenia imion spieszczonych derywowanych od formacji zdrobniających lub hipokorystycznych, np. *Stasieczek*.

M. Zarębina w artykule *Stosunek wzajemny wołacza i mianownika* zwraca uwagę na bardzo istotny fakt: „przy mianownikach typu *Józiu* (czy *Maryś*) w grę wchodzić może jako źródło zmiany (M – W) język dzieci”, który „jest źródłem deminutywów i hipokorystyków, czyli kategorii dla wołaczy bardzo istotnej ze względu na silnie objawiającą się funkcję ekspresywno-impresywną”¹².

Czy dzieci stosują zdrobnienia równie często jak dorośli? Nauczyciele, zwłaszcza klas początkowych, nadużywają deminutywów. Widoczne jest to także w języku potocznym, np. (podśluchane w sklepie spożywczym) „*Proszę połóweczkę chlebusia, a może poda pani jeszcze pół kosteczki maselka*”. Wydaje się, że język nabiera w ten sposób charakteru nieco infantylnego.

Z jakimi postaciami imion własnych spotykają się uczniowie w klasie III? Materiał badawczy stanowią cztery rodzaje tekstów¹³. Wszystkie próby są jednakowe pod względem wielkości, mogą więc być porównywane ze sobą. Każda zawiera 10 000 wyrazów wybranych losowo. Liczbę i procent rzeczowników zdrobniających, w tym imion własnych, w badanych próbach przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Liczba i procent rzeczowników zdrobniających w tekstach klasy III

Typ tekstu	Liczba wyrazów w tekście	Liczba zdrobnień	Procentowy udział zdrobnień
M. Jaworczakowa, <i>Oto jest Kasia</i>	10 000	730	7,3
W. Badalska, <i>Bliskie i najbliższe</i>	10 000	190	1,9
W. Gawdzik, <i>Nasza mowa – nasz świat</i>	10 000	240	2,4
Teksty uczniowskie	10 000	214	2,1
Razem	40 000	1374	3,4

Z danych przytoczonych w tabeli 1 wynika, że w swobodnych tekstach uczniów klasy III jest 214 zdrobnień, co stanowi 2,1% badanych wyrazów. Wynik ten traktujemy jako punkt odniesienia dla pozostałych prób. Oto przykład tekstu uczniowskiego:

„W naszej klasie jest ładnie i wesoło. Lubimy się prawie wszyscy. Wspólnie pomagamy sobie w nauce. Na przerwach żartujemy i robimy sobie psikusy. Gdy są czyjeś urodziny, razem je obchodzimy. Ostatnio była uroczystość *Ani*. [...] Myślę, że jest nam razem dobrze”.

(Agata, kl. III, S. P. w Liszkach)

Wydaje się, że wskaźnik procentowy zdrobnień w lekturze *Oto jest Kasia* świadczy o niedostosowaniu tego tekstu do wymogów rozwojowych 9-lątka. W lekturze, poza imieniem metrykalnym *Agnieszka*, wszystkie inne są zdrobniałe. Liczby wskazują, że książka ta, ze względu na infantylne cechy języka, dzisiaj już nieco archaiczne, nie powinna się znajdować w spisie lektur dla klasy III. Oto fragment prozy M. Jaworczakowej:

„... Jak się dom zapali, to ojciec *Antolki*...

– Co? – przerwała *Kasia*. – Jakiej *Antolki*?

– No, tej nowej; ona się nazywa *Antolka*. Jej *tatus* ratuje ludzi!

– Wielkie rze... – zaczęła *Kasia*, ale w porę ugryzła się w język. Popatrzyła tylko z zazdrością na *Antolkę*.

Antolka siedziała koło *Wisi* i tak śmiesznie jakoś, niezgrabnie wstała, gdy pani weszła do klasy, że zrzuciła swój zeszyt na podłogę. *Kasia* parsknęła śmiechem. *Antolka* obejrzała się na nią” (s. 12).

Podręczniki języka polskiego (wypisy i ćwiczenia gramatyczne) nie odbiegają zbyt od przyjętej normy (2,1% zdrobnień). Badanie ich komunikatywności (czytelności) potwierdziło opinię, że mają wskaźnik odpowiedni dla adresatów¹⁴.

Wśród 1374 rzeczowników zdrobniałych występujących w badanych tekstach znajdujemy 105 imion własnych, zajmujących na liście rangowej miejsca od 1 do 19, a na liście frekwencyjnej od 255 do 1 (por. listę).

Lista zbiorcza (rangowa i frekwencyjna) imion własnych z tekstów pisanych klasy III

Ranga	Frekwencja	Brzmienie hasła*
1	2	3
1	255	<i>Kasia</i> (I 251, III 3, IV)
2	107	<i>Jurek</i> (I 99, II 3, III 5)
3	47	<i>Antolka</i> (I)
4	45	<i>Ewka</i> (I 43, II, III)

1	2	3
5	40	Magdzia (I)
6	26	Adaś (I)
7	16	Gabryś (III)
8	12	Artek (III)
9	11	Hania (III), Broniek (III)
10	10	Staś (II 8, III 2,)
11	9	Ania (II 2, III 2, IV 5), Tomek (II 7, III 2)
12	7	Maciuś (II 6, III), Małgorzatka (IV)
13	6	Jacusz (I, II 4, III), Jędrzek (I), Joasia (III), Krysia (I 2, II 4), Magda (IV), Zosia (II, III 4)
14	5	Jola (III), Małgosia (I 2, II, IV 2), Marysia (I 4, II), Michaś (III)
15	4	Anka (II), Jarek (II), Kazek (I), Krzyś (II 2, III 2), Kuba (IV), Maciek (III, IV 3), Piotruś (II)
16	3	Barbarka (II), Elunia (II), Felek (II), Frycek (II), Gosia (III), Józio (III), Kasięńka (I), Kazik (II 2, III), Piotrek (II), Wacek (II)
17	2	Ała (IV), Basia (II), Ela (II, IV), Felcia (IV), Franek (II), Franka (II), Geniek (III)), Grzesiek (III), Jaculek (II), Janek (II, IV), Janinka (II), Jaś (II, IV), Jasiak (II), Jureczek (I), Kazio (I), Krzysiek (III), Lusia (II), Tania (II), Wisia (I)
18	1	Anka (IV), Antolek (I), Asia (III), Barbórka (II), Baśka (II), Czesiek (IV), Czesio (IV), Darek (III), Dziunia (II), Emilka (II), Grześ (IV), Helenka (II), Izia (III), Jacunio (I), Janiczek (II), Jerzyk (III), Józia (IV), Józek (II), Jula (II), Julka (II), Kasiunia (I), Kubuś (I), Laurcia (II), Leńka (II), Ludwisia (II), Maryjka (II), Masza (II), Mirek (III), Ola (II), Radek (IV), Raja (II), Rajka (II), Renia (III), Rozalka (II), Tadek (IV), Tadzik (IV), Taniuszka (II), Uła (III), Wandzia (II), Włodek (III), Wojtek (IV), Zochna (II), Zoja (II) Zuza (II)

* Cyfra rzymska przy nazwie oznacza tekst źródłowy:

I – lektura: M. Jaworczakowa, *Oto jest Kasla*,

II – podręcznik: W. Badalska, *Blisko i najbliższe*,

III – podręcznik: W. Gawdzik, *Nasza mowa – nasz świat*.

IV – teksty swobodne uczniów klasy III.

Cyfrą arabską oznaczono frekwencję danego hasła w badanej próbie, brak cyfry oznacza frekwencję = 1 lub równą podanej w rubryce drugiej.

Z przeglądu listy zbiorczej wynika, że najczęściej powtarzającym się, czyli mającym najniższą rangę i najwyższą frekwencję jest deminutivum *Kasia* z sufiksem *-sia*, który powtórzył się w próbie z lektury *Oto jest Kasia* 251 razy, w podręczniku Gawdzika 3, a w tekście dziecięcym wystąpił 1 raz. Następne w kolejności (miejsca od 2 do 10 na liście rangowej) są imiona: *Jurek* (107), *Antolka* (47), *Ewka* (45), *Magdzia* (40), *Adaś* (26), *Gabryś* (16), *Artek* (12), *Hania* i *Bronek* (11), *Staś* (10).

Wśród zgromadzonych 105 imion własnych wyróżniamy mniej więcej po połowie żeńskie (54) i męskie (51). Interesujące dane przynosi przegląd przyrostków w nich użytych.

A. Zaręba, omawiając formacje imion ludowych, ze względu na znaczenie przyrostków wyodrębnił „trzy grupy semantyczne: przyrostki o znaczeniu aktualnie zdrobniałym, przyrostki obojętne znaczeniowo oraz o znaczeniu pejoratywnym”¹⁵.

Określając zabarwienie emocjonalne i stopień spieszczenia zebranych nazw własnych pozbawionych kontekstu, bez trudu zauważamy dwa pierwsze znaczenia, chociaż wydaje się, że trzecia grupa jest również reprezentowana, głównie przez formanty najczęstsze: *-ka* (*Anka, Baśka, Danka*) – nazwy żeńskie i *-ek* (*Kazek, Jędrek, Jasiek*) – nazwy męskie. O właściwej kwalifikacji nazwy do odpowiedniej grupy znaczeniowej decyduje jednak kontekst i takim kryterium kierowano się przy gromadzeniu imion własnych. Zdecydowanie dodatnie zabarwienie uczuciowe niosą formanty tworzące imiona żeńskie, np.

-sia (*-usia*), *Asia, Joasia, Kasia*; *-unia, Kasiunia*; *-a, Magdzia, Renia*; *-atka, Małgorzatka*; *-eńka, Kasięńka*; *-enka, Helenka* i męskie, np.

-uś (*-ś*), *Kubuś, Jacuś, Grześ, Adaś*; *-eczek, Jureczek*; *-o, Józio, Kazio, Czesio*.

W materiale badawczym znalazło się kilka imion zapożyczonych (z języka rosyjskiego), np. *Leńka, Masza, Tania, Taniuszka, Raja, Rajka* – wszystkie zebrane z wypisów dla klasy III (próba II).

W sumie dla utworzenia 105 imion własnych autorzy badanych tekstów użyli 22 różnych formantów przyrostkowych. Nie można tego uznać za stan zbyt urozmaicony wobec bogactwa podobnych formacji słowotwórczych. Na przykład A. Zaręba zebrał ponad 100 różnych przyrostków tworzących imiona ludowe¹⁶.

Imiona własne w formie zdrobnień, spieszczeń, czasem hipokorystyków na pewno wpływają na bogactwo języka. 809 użyć różnych postaci nazw osobowych (np. *Basia, Baśka, Barbarka, Barbórka*) w tekstach klasy III przekonuje o żywotności problemu. Ponieważ nazwy osobowe deminutywne wynotowaliśmy głównie z tekstów pisanych dla dzieci przez dorosłych, wydaje się, że droga doskonalenia języka będzie łatwiejsza (należy unikać zbyt gromadzenia zdrobnień, a jeśli się je stosuje, to wykorzystując bogactwo formacji słowotwórczych).

Przypisy

¹ Dane materiałowe zaczerpnięte z pracy magisterskiej napisanej pod moim kierunkiem: D. Chojnacka, *Rzeczowniki deminutywne w lekturze, podręcznikach i języku uczniów klasy III*, WSP, Kraków 1991.

² S. Reczek, *Deminutiva polskie. Charakterystyka, rozwój funkcji stylistycznej*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie, Nauki Humanistyczne 3 (5), Rzeszów 1968, s. 384.

³ Por. np. R. Laskowski, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, Prace Komisji Językoznawstwa PAN nr 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 76–83; B. Kreja, *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim*, Gdańsk 1969, s. 15; S. Grabias, *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin 1980.

⁴ M. Zarębina, *O niektórych sposobach spieszceń*, JP XXXIV (1954), z. 3, s. 189.

⁵ R. Grzegorzczkowska, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1979, s. 53.

⁶ W. Dobrzyński, *Z badań nad rozwojem polskich deminutywów*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Językoznawstwo, seria B, Studia i Monografie nr 44, Wrocław 1974, s. 6–86.

⁷ M. Zarębina, op. cit., s. 181.

⁸ Por. E. Umińska-Tytoń, *Formy pochodne imion derywowanych sufiksalnie (na przykładzie imion łódzkich)*, Studia Językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich. T. X, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1984, s. 107–155.

⁹ A. Zaręba, *Polskie imiona ludowe*, w: A. Zaręba, *Pisma polonistyczne i slawistyczne*, Warszawa-Kraków 1983, s. 390–499.

¹⁰ Por. S. Reczek, op. cit., s. 373–386.

¹¹ A. Zaręba, op. cit., s. 404.

¹² M. Zarębina, *Stosunek wzajemny wołacza i mianownika*, Slavia Occidentalis 1987 (44), s. 100.

¹³ Lektura dla klasy III od 1977 r.: M. Jaworzczakowa, *Oto jest Kasia*, Warszawa 1984, wydanie piąte; Podręczniki języka polskiego: W. Badalska, *Bliskie i najbliższe. Wypisy dla klasy 3*, Warszawa 1982, wydanie trzecie; W. Gawdzik, *Nasza mowa – nasz świat. Klasa 3*, Warszawa 1982, wydanie czwarte; „Swobodne teksty” napisane przez uczniów klasy III w różnych środowiskach Małopolski.

¹⁴ K. Gąsiorek, *Czytelność podręczników szkolnych w związku z rozwojem słownictwa uczniów*, Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego. T. 10. Red. L. Gilowa i E. Polański, Katowice 1990, s. 129–130.

¹⁵ A. Zaręba, op. cit., s. 412.

¹⁶ Tamże, s. 403.